

Ahmet Ateş

XXI. MİLLETLERARASI MÜSTEŞRİKLER KONGRESİ

(Paris, 23 - 31 Temmuz, 1948)

Şark tetkiklerinin yeni zamanlar Avrupasında oldukça eski bir mazisi vardır. XVII. yüzyılın sonlarından itibaren, Şark milletleri ile ticarî ve siyasî münasebetleri artan Garb devletleri, en başta Fransa olmak üzere, memleketlerinde, Şark milletlerinin coğrafi ve ticarî vaziyetlerini tetkik eden ve öğreten, yani hem ilmî, hem amelî gayeli müesseseler meydana getirmişlerdir. Bu müesseselerde vazife alan ve ya her hangi bir saika ile bu sahalara atılmış olan âlimler, gayet tabii olarak, memleketlerinde kâfi bir alâka görmüyorlardı; talebe ve okuyucuları, millî dil, tarih, coğrafya ve edebiyat ile meşgul olanları ile mukayese edilemeyecek kadar azdı. Bu hal, tetkik sahası ve gayeleri bakımından, alâka dereceleri aynı olan diğer milletlerin âlimleri ile kendi aralarında bir birlik ve beraberlik kurmak ihtiyacını yarattı. Bu birlik, hiç bir zaman tahakkuk etmedi ise de, onlar diğer sahalarda çalışan âlimlerden önce, milletlerarası kongreler toplamağa muvaffak oldular (ilkî 1873 Paris kongresidir). Bundan dolayıdır ki, hiç bir milletlerarası ilmî kongrenin sayısı 15 e varmadığı halde, bu sene Pariste XXI. milletlerarası müsteşrikler kongresi 23 - 31 temmuz 1948 de toplandı.

Bu kongre, ikinci Cihan harbi yüzünden, 3 sene olan mutad fasıladan tam 7 sene sonra toplanabilmişti. Uzun harp yılları sırasında, meslektaşları ile irtibatları kesilen, yeni neşriyatı takip edemiyen, yani bir bakımdan memleketlerinde mahpus gibi kalmış olan birçok âlimler, buraya büyük bir heyecanla koşmuşlardı. Kongre heyeti en çok 250 - 300 kişinin geleceğini beklerken, 700 den fazla âlim gelmişti¹. Bundan başka, kongreye sunulmuş olan tebliğlerin sayısı oldukça mühim bir yekûn tutuyordu. Elhasıl bu kongre, evvelkilerine nazaran, her itibarla daha mühim ve daha muvaffakiyetli olmuştur.

¹ Kongreye iştirak etmiş olup, ileride adları geçmiyecek olan Türko-
loğlar şunlardır: Duda, Liğeti, Montrant, Bazin, Gronbeck, Zajaczkowski.

Kongre, umumî toplantılarla section toplantıları halinde cereyan etmiştir. Kongrenin ilk günü sabahleyin (23 temmuz 1948) serbest toplantı idi. O gün bütün kongre azaları Fondation Nationale des Sciences Politique'de toplandı. Burada, hiç bir merasim olmadan, herkes birbirini tanıdı; aynı zamanda mühtelif tâbilerin eski ve yeni neşriyatlarını gösteren sergileri gezildi. Bunlar arasında Leiden'in meşhur kitapçı ve nâşiri Brill'e en mutena bir yer verilmişti. O da, mutad olduğu veçhile, elinde mevcut bütün kitapları ihtiva eden çok güzel bir katalogu neşretmişti. Onun yanında, Maison - Neuve'ler Geuthner ve Leroux'nun sergileri vardı. Bu sayede, birçok kimseler bildikleri, fakat hiç görmemiş oldukları eski ve yeni neşriyatı bir arada görüp almak imkânını elde etti.

Aynı gün öğleden sonra, kongre mutad merasimle ve nutuklarla açıldı. Asıl faaliyet, yani section çalışmaları 24 temmuzda başladı. Kongrede okunacak tebliğler belli başlı on section'a ayrılmıştı: I. Egyptologie, II. Semitik tetkikler, III. Assyriologie, IV. İran tetkikleri ve türkoloji, V. İndologie, VI. Hindi Çinî tetkikleri, VII. Sinologie, VIII. İslâm tetkikleri (Kur'an ve Fıkıh, san'at ve arkeoloji, Şimalî Afrika, diyalektolojisi, Berber tetkikleri), IX. Şark ve Garb, Hıristiyan şark, X. Etnoloji, arkeoloji.

Bu programın en şayanı dikkat tarafı, hiç bir müsteşrikler kongresinde, ayrı bir section halinde çalışmamış olan türkolojiye dair tebliğlere, galiba J. Deny'nin tesiri ile, IV. section içinde, bir yer ayrılmış olması idi. Bununla beraber, kongreye, aşağı yukarı dünyadaki bütün türkoloğlar iştirak etmiş olduğu halde, bu section'un faaliyeti ancak kongrenin ilk dört gününe inhisar etmiştir. Buna mukabil, meselâ Egyptologie sectionu, her gün bazan altı tebliğ okunmak üzere, tam 9 gün devam etti. İslâm tetkikleri section'u ise, 4 sous - section'a ayrılmış olduğu haldé, yine bütün kongre günlerinde faaliyette bulundu. Bütün bunlar gösteriyor ki, ilim âleminde, Türk dili ve edebiyatı, henüz Türklerin İslâm tarihinde oynadığı rolle mütenasip bir şekilde tetkik mevzuu olmaktan uzaktır. Bunun ikinci âmili de, tarih, hukuk ve san'at tarihini alâkadar eden meselelerin İslâm section'una sokulmasıdır. Bununla beraber şunu kaydetmek lâzımdır ki bu section da, bilhassa Türkleri alâkadar eden, yalnız bir tebliğ vardı.

Kongrede, Türkoloji section'unda okunacak tebliğler şunlardı:

1. F. W. Cleaves (Harvard): Olcaytrâ'nın Philippe le Bel'e yazdığı mektuptaki **dur-a qoarul-caju** ifadesine dair.
2. M. Lewicki (Cracovie): Moğul dilinde Tunguzca unsurları,

3. J. Németh (Budapeşte): Türk kavim adları sistemi,
4. E. Rossi (Roma): Aşık Paşa'nın **Garib-nâm**'esinin yazmaları üzerinde tetkikler,
5. A. Bombaci (Napoli): Venedik devlet arşivindeki Türk vesikaları (diplômes),
6. A.N. Kurat (Ankara): İbn A'sam al-Kûfi'nin Futûh al-Buldân'ı (Arapların Orta Asya'yı fetihleri ve Hazar tarihinin menba'ı olması bakımından),
7. Z. V. Togan (İstanbul): XVII. asra ait yeni keşfedilmiş bir Özbek destanı (Kendisi gelmediği için okunmamıştır),
8. Cl. Cahen (Strasbourg): Selçuk istilâsındaki Türk kavimleri,
9. J. Deny (Paris): XV. asır sonuna ait bir osmanlı yazmasındaki iki Türkçe kelime: **Çuğda** ve **buğur**,
10. D. Sinor (Paris): Oğuz Kağan destanı hakkında,
11. A. B. Topçubaşı (Paris): Balkar ve Karaçay.

Kendi tebliğim İran tetkikleri section'unda olduğu için, Türkolojinin bütün tebliğlerini takibe imkân bulamadım. Esasen bazıları, yukarıki listede görüleceği gibi, henüz üniversitemizde temsil edilemiyen Moğul, ve Tunguz dilleri sahasına taalluk ediyordu. Diğerleri arasında türkoloğları alâkadar edebileceklerin, en umûmî hatlarıyla, birer hülâsasını vermek faydalı olacaktır.

E. Rossi, Aşık Paşa'nın **Garib-nâme**'sindeki farsça mukaddimenin tenkitli bir neşrini hazırlamış; bu işi yaparken, bütün yazmaları toplamış. Ona göre, İslâm Ansiklopedisi'nde, Aşık Paşa maddesinde, sayılan yazmalardan başka 4 yazma daha vardır; bunların en eskisi, zanedildiği gibi; Paris'de Bibliothèque Nationale'de bulunan 848 h. de kopya edilmiş olan yazma olmayıp, 830 da istinsah edilmiş olan Berlin yazmasıdır. Hiç bahis edilmemiş olan Vatikan yazması, eskilik bakımından üçüncü, Roma yazması dördüncü gelmektedir.

A. Bombaci Venedik devlet arşivinde bulunan Türkçe vesikaları (Diplôme) tetkik etmiş. 500 e yakın olan bu vesikalar, muhtelif noktai nazarlara göre, tasnif ve taksim edilebilirdi. Kendisi şöyle bir tasnif yapıyor:

- 1 — Kapitülâsyonlara, ticarî müsaadelere dair 28 vesika;
- 2 — 8 dosya içerisinde, tercümeli 300 türkçe vesika;
- 3 — 11 i yunanca olmak üzere, 37 muhtelif dillerde vesika;
- 4 — 100 tâne türkçe, yunanca, farsça, slavca, arapça vesika.

Bunlar arasında en mühimleri, eski ticarî müsaadelere (Capitulation) ait olanlardır ki hiç tetkik edilmemiştir.

Prof. J. Deny, Ecole des Langues Orientales Vivantes kütüphanesine satın alınmış olan Nakip-oğlu'nun Tuhfat al-lâta'if adlı eserinin yazma nüshasında geçen bir kaç türkçe kelimenin mânasından bahsetti. Murât I. e ithaf edilmiş olan bu eser, Râmîn ile Mâh-parvîn arasında geçen bir aşk macerasının hikâyesidir. Mezkûr yazma nüsha gayet güzel müzehheb ve minyatürlüdür. Hikâyenin kahramanı, maceraları sırasında, bir kavme tesadüf eder; bunların başları yokmuş, kulakları «iki (çuğda) larında» imiş. J. Deny'ye göre buradaki çuğda keilmesi, **cidagu** ile alâkalı olmalıdır. Hakikaten bu son kelime bugünkü «**cidav**» (atın omuzları üzerindeki tümsek kısım) mânasına gelmektedir. Minyatürlere bakınca, kulakların bu söylenen yerde olduğu görülüyor ve verilen mânanın doğruluğu kendiliğinden meydana çıkıyor. Bu kelime, türkçedir; bazıları «d» sesinden dolayı kelimenin Türkçe olamayacağını iddia etmişlerse de, bu iddia doğru değildir; çünkü Türkçede böyle kelimeler çoktur, meselâ odun.

Prof. J. Deny'nin bahsettiği ikinci kelime, Buğur'dur, Mevlid'de, bir defa:

Hûrîler geldi bölük bölük buğur
Yüzleri nûrundan evim doldu nûr

beytinde geçen bu kelime, bahis mevzuu olan, Tuhfat al-latâ'if'de on defadan fazla geçmektedir. Kâzım bey Lûgat'ında, bu kelimeyi arapça telâkki ediyor ve ona sağnak mânasını veriyorsa da, arapçada böyle bir kelime yoktur; çok nadir olan arapça buhûr kelimesi «sağnak» mânasına gelir ve bu türkçe kelime ile hiç bir alâkası yoktur. Buğur kelimesi, siyakın gösterdiği gibi, **bu + uğur** «bu sırada, bu defa» dan meydana gelmiş olmalıdır (Bombaci'ye göre, **bir+yıl+dır** dan **bıldır** olduğu gibi, **buğur bir uğur**dan çıkmıştır; Németh'e göre **bu + gur, bu + kur**'dan).

Prof. J. Deny tebliğini okuduktan sonra, müsaade alıp bir de — **daş** lâhikasından bahsetti. Bu lâhika «ki» gibi ahenk kaidesine tâbi değildir. Ve izahı için muhtelif fikirelr ileri sürülmüştür. Meselâ Cafer-oğlu'nun bu ek hakkındaki meşhur monografisinde kabul ettiği fikre göre, locatif olan - **da** ile **eş**'den meydana gelmiştir. J. Deny büsbütün başka bir yoldan hareket edip evvelâ **adaş** kelimesini alıyor. Bunun mânasını «aynı adlı, dost ve arkadaş» diye göstermiş ise de, birinci mâna eski metinlerde yoktur ve kelimenin **addaş**'dan gelmiş olması mümkün değildir. Çünkü Arap harfleri ile yazılan metinlerde «**adaş**» seddesiz olarak yazılabilirse de, Uygur harfleri ile yazılmış olan me-

tinlerde de addaşa, değil, yalnız adaş'a tesadüf ediyoruz. O halde iki adaş vardır: biri «dost ve arkadaş» mânasına; diğeri, malûm adaş mânasına. Birincisinin iştikakı kolayca izah olunabilir: **and** (birbirinin kanını emerek dostluk, arkadaşlık andı) kelimesinde ve benzerlerine **d** den evvelki **n** sesinin düştüğü malûmdur. Bundan bir fiil teşkil olunabilir: **(ad) at - a -**. Bu fiilin muhtelif şekilleri **ad - a - n -**, **ad - a - l -** ve bunlara kıyasla **ad - a - ş**. Bu son şekilde - ş, hem müşareket fiil kökü yapmağa, hem de isim yapmağa yarayan bir ektir. Meselâ **oyun**'dan **oyn - a - ş** (fiil kökü: oynaşmak, isim: oyun arkadaşı ilâh...) Buna itiraz edilip Kâşgarinin **Dîvân lûgât at-Türk**'ünde «adaş» değil azaş'dır diyenler olabilir. Fakat, bu kelime **Dîvân**'da iki yerde geçmektedir: Faksimileye bakılınca görülür ki birinde açıkça « ادش » dir, diğesinde « ادش »; binaenaleyh vaziyet şüpheli kalmaktadır. Bununla beraber, Kâşgarî'nin yazdığı şekil ikincisi olsa, yine güçlük yoktur; çünkü bugünkü **adım** kelimesi **Dîvân**'da **azım** şeklindedir.

Aslen Macaristanlı olup halen Pariste bulunan D. Sinor, Oğuz Destanı'ndan bahsetti. Onun bu tebliği, Türk destanları üzerine yaptığı uzun bir tetkikin bir faslını teşkil ediyormuş. Kendisi, bu çalışmasında, şimdiye kadar yapılandan bir az başka bir usul takip etmiş: metinleri toplamış (çince membalara da bakmış), terceme etmiş, sonra metinler üzerinde dahilî bir tetkik yapmış. Bu, kendi sözüne göre, Almanların **motif** dedikleri **thème**'lerin tahlili imiş ve, daha ziyade, bir folklor tetkikine benziyormuş.

D. Sinor'a göre, Oğuz kelimesi için ileri sürülen muhtelif mânaların hiç biri kabul olunamaz; bu kelimenin mânası, bizzat Oğuz destanının içindedir: Destanda, daha ilk cümlede, onun şekli şudur, denildikten sonra bir öküz resmi çizilmiştir. Binaenaleyh Oğuz = Öküz'dür. Zaten Yakutçada öküz **oğuz** (Gronbeck'in itirazı: yakutçada öküz uos olmalıdır), kumancada **oğuz**'dur; osmanlıcada «genç dana» mânasına, bir oğuz kelimesi vardır. Bu misaller olmasaydı, yine bir güçlük olmayacaktı; zira, bazı kelimelerin ince vokalli iken kalın vokalliği olduğu sık-sık görülen dil hâdiselerinden biridir. Oğuz Kağan'ın annesi Ay'dır. Bu gayet klâsik bir thème'dir: **taureau lunaire**. Elhasıl, destanın bütün unsurları, thème'leri, ancak Oğuz Kağanın bir «roi - boeuf = öküz kiral» olması ile izah edilebilir. Yine malûmdur ki Oğuz Kağan destanının bugünkü şekli Kırgızlar arasında tesbit edilmiştir. Çince bir membada, Kırgızların diğeri Türkler gibi, kurt neslinden olmayıp inek neslinden oldukları tasrih edilmektedir; Gardîzî de, Kırgızların öküze hürmet ettiklerini söylemektedir.

D. Sinor'a göre, diğer kısımlar birçok thème'lere ayrılabilir ve bunların başka milletlerin destanlarında benzerleri bulunabilir. Ancak bundan, bu thème'lerin bir millettten diğerine geçtiği neticesine varmak doğru değildir; onlar ayrı ayrı yerlerde, birbirlerinden müstakil olarak meydana çıkmışlardır.

*

**

Diğer sectionlarda bahis mevzuu edilen meseleler arasında, türkolojiyi yakından veya uzaktan, alâkadar edebilecekleri şunlardır:

Gaufroy - Demombynes, bütün milletlerin iştiraki ile bir Şarhiyat bibliyografyası yapılmasını teklif etti. Bu teklif çok iyi karşılandı. Bir Beyrutlu, al - Maşrik adlı mecmuada, bir müddettenberi Arap âleminde ilmî neşriyatın muntazam bibliyografyasının yapılmakta olduğunu söyledi.

Tâhâ Hüseyin (Mısır), Arap Akademisinin yeni ve büyük bir teşebbüsünü haber verdi. Bu, senelerden beri duymakta olduğumuz, büyük Arap lûgatının basılmağa başlanması idi. İlk formasını, daha doğrusu bir forma haline sokulmuş olan ilk 20 sahifelik bir kısmını, o gün İslâm section'unda bulunanlara dağıttılar. Tâhâ Hüseyin'in anlattığına göre, Mısırlı ve Mısır haricindeki Arap âlimleriyle müsteşriklerden mürekkep olan Arap Akademisi, büyük ve klâsik Arap lûgatlerinin (meselâ Salâh, Kâmûs, Tâc al-'Arûs, Lisân al-'Arab) noksanlığını görmüştür. Arapça eski şiirlerden başka metinleri okuyanlarca malûm olan kusurların hepsi bir tek fikre irca' olunabilir: Eski Arap dilcileri için arapça, ellerine geçmiş olan hicrî I. yüzyılın sonuna kadarki arapça metinlerde görülen arapçadır; ictimâî, siyasî ve fikrî bir çok âmillerin tesiri altında arapçada meydana çıkan veya münasebette bulunulan milletlerden alınmış olan keilmelerin bu lûgatlarda yeri yoktur. İşte Arap Akademisi bu kusuru bertaraf edecek bir lûgat hazırlamış ve neşrine başlamış. Tâhâ Hüseyin'e göre, bu lûgat şu evsafı haizdir:

a — En eskisinden en yenisine kadar, bütün Arapça metinlerin taranması ile meydana getirilmiştir,

b — Arapça kelimelerin, akraba olan Samî dillerdeki karşılıkları gösterilmiştir, yani bir dereceye kadar etimolojik bir lûgattır,

c — Kelimelerin muhtelif asırlarda aldığı muhtelif mânalar, misalleri ile gösterilmiştir, yani tarihî bir lûgat olacaktır.

Esas itibariyle çok yerinde ve isabetli olan bu işden ne netice çıkacağı henüz kestirilemez; fakat orada bize verilmiş olan nümune

forma tetkik edilince, yukarıki gayelerin kolayca tahakkuk ettirilemeyeceği söylenebilir. Bu forma, tabii olarak, hemzeden başlıyor. Hemze hakkında, eski Arap dilcilerinin, zamanlarına göre çok isabetli olan, fakat yeni teknik vasıtaların getirdiği imkân ve noktai nazarlar yanında oldukça geri kalan tarifleri tekrar ediliyor; sonra, yine aynı şekilde, eski dilcilerin hemze hakkında verdikleri diğer bilgiler, yeni noktai nazarlara göre neye delâlet ettikleri düşünülüp araştırılmadan, hattâ tarihî bir tertip bile gözetilmeden, kopye edilir. Temenni olunur ki bundan sonraki kısımlarda aynı şekilde hareket olunmasın!

İran tetkikleri section'unda da, farsça bir lûgat yapılması için başka bir teklif vardı. Bu teklifin sahibi olan Prag Üniversitesi profesörlerinden J. Rypka, sıhhi sebeplerden dolayı gelememiş, fikirlerinin esaslarını Enstitüt de France azasından Prof. H. Massé'ye yazdığı bir mektupta izah etmişti. Buna göre, Farsça için, fransızcada Littré'nin lûgatına benzer bir lûgata ihtiyaç vardır. Vullers'in **Lexicon Persico Latinum**'u fena değilse de, bunda Arapça kelimeler ihmal edilmiş olduğu gibi, metinlere istinaden değil de, diğer lûgatlara dayanılarak yazılmıştır. Son zamanlarda Dih - huda tarafından hazırlanmış olup, bir kaç cildi basılmış olan lûgat de bütün ihtiyaçları karşılayacak vaziyette değildir. Bu halde iki şey yapılabilir: Ya Dozy'nin arapça için yaptığı gibi, eski lûgatlara bir ilâve yapmak; yahut yeni baştan bir lûgat hazırlamak. Bu gaye ile, ilk hazırlık olarak, muhtelif şairlere mahsus lûgatçelerin (Glossaire) yapılması düşünülebilir. Bu teklif sonradan, kongre umumî heyetince kabul edildi, fakat teferruata ait olmakla beraber, birçok mühim meseleler muallakta kaldı.

Prof. V. Minorsky (Londra) 'nın İran tetkikleri section'unda okuduğu «1938 den beri İran tarihi hakkında neşriyat» adlı tebliği, Türk tarihini de yakından alâkadar ediyordu. Fakat o, zamanın darlığı yüzünden, yeni neşriyatın yalnız isimlerini okuyabilmiştir. Bu arada, Türkleri çok alâkadar eden ve Türkelrden bahseden arapça coğrafi birçok eserlerin kaynağı olan meşhur Sâ mânî veziri Cayhânî'nin, bugün kaybolmuş eserinin bulunduğu dair bir Kâbül mecmuasında çıkan haberi bildirdi. Hemen arkasından bu haberin yanlış olduğunu ve mezkûr eserin İstahrî'nin Moğollar zamanında farsçaya yapılmış bir tercemesinden ibaret bulunduğunu ilâve etti.

Ben de, Prof. V. Minorsky ile aynı günde, yeni İran edebiyatının ilk devirlerine ait şiirlerin ne halde muhafaza edildiği hakkındaki tebliğimi okudum. Samanî ve Gazneliler devri şairlerinin eserleri, çok mahdut miktarda bize kadar gelmiştir, bunlar da çok yeni yazmalar da bulunmaktadır. O halde, bu şiirler acaba, müelliflerin yazdık-

ları gibi mi bize kadar gelmiştir, yoksa değişmiş midir? Şimdiye kadar esaslı bir şekilde düşünülmemiş olan bu meseleyi halledebilmek için elimizde güvенеbileceğimiz vesikaların olması icabederdi. İşte, son zamanlarda bulduğumuz Farsça en eski edebî metin yazması (Tercüman al-balâğa, 113 - 4/507 de istinsah edilmiştir), bu hususta, diğer delillerle çıkarılabilecek olan şüpheleri takviye etmiştir. Bu suretle, bu devir şiirlerinde bulunan eski ve nadir kelimelerin, gramer şekillerinin, teşbih ve istiarelerin, ünvan ve lâkapların, çok zaman istenilerek, yenileştirilmiş olduğu açık ve hemen hemen kat'i delillerle ispat edilmeğe çalışılmıştır.

Kongre münasebeti ile, bir kaç anma merasimi de yapıldı. Bunlardan biri, Musée Guimet'de yapılan l'Ecole Française d'Extrême-Orient'in ellinci yıl dönümü idi. 1795 de kurulmuş olan l'Ecole Nationale des Langues Vivantes'de, 1945 de yüz ellinci yıl dönümünü kutlamış. Bu münasebetle hazırlanmış olan ve bu mektebin muhtelif sahalarındaki faaliyetini izah eden büyük eser, ancak kongre sırasında çıkabilmiştir. Slav dilleri ile yeni grekçe dahil olduğu halde, 39 dil okutulan bu mektep, aynı zamanda bir ilim yuvasıdır ve bu sahadaki büyük Fransız âlimlerinden birçokları ya buradan yetişmiştir, veya burada çalışmaktadırlar. Kütüphanesi de, Türkiyenin en büyük kütüphanesi olan İstanbul Üniversite Kütüphanesinden bir az daha büyücek olup 160.000 cilt kitabı ihtiva eder.

Yine kongre münasebeti ile, «Polonya ilim ve edebiyat akademisi» ne bağlı «Centre Polonais de recherches Scientifique de Paris» küçük bir «Bulletin» neşrederek, oradaki lisaniyat ve şarkiyat çalışmaları hakkında izahat vermiştir. Anlaşılan, bu harbden önce, Polonyada şarkiyatla meşgul olan şu müesseseler vardı: Varşova, Lwow ve Cracovie Üniversiteleri; Cracovie'de «Polonya İlim ve Edebiyat Akademisi» nin «Şarkiyat komisyon» u; «Polonya Şark Tetkikleri Cemiyeti» Mesmuası: Rocznik Orientalistyczny; Varşova'da İlim ve Edebiyat cemiyetinin «Şarkiyat komisyonu»; Varşova Üniversitesinde, «Şarkiyat Enstitüsü» (neşriyatı: Polish Oriental Bulletin); Harbde bu müesseseler, her bakımdan mühim kayıplara uğramış ise de, yine faaliyetlerine devam başlamıştır. Tamamiyle yanmış olan Varşova Üniversitesi Şarkiyat Enstitüsü, A. Zajaczkowski idaresinde, tekrar çalışabilecek bir hale getirilmiştir. Polonya İlim ve Edebiyat Akademisinin şark komisyonu, yeni olarak, şu ciltleri neşretmiştir:

No. 34 T.Lewicki **XII. asır Arap coğrafyacısı Al-İdrisi'nin eserinde Polonya ve komşu memleketler**, 1946;

No. 35. A. Gawronski, **Hint tiyatrosunun menşeleri ve Yunan tesiri meselesi**, 1946;

No. 36. A. Zajaczowski, **Hazarlar meselesi üzerine tetkikler**, 1947.

Wroclaw'da bir «İlim ve Edebiyat Cemiyeti» kurulmuştur ki bunun neşriyatı arasında şarkiyatla alâkadar üç cilt vardır. Biri meşhur Türkolog J. Kowalewski (1878 - 1800) nin hayatına tahsis edilmiş olup, diğeri A. Zajaczowski'nin «**Polonya edebiyatı âbidelerinde türkçe kelimeler**» adlı eseridir; üçüncüsü ise W. Kotwicz «**Hint zühdünün menşei üzerinde tetkikler**» idir.

Polonyada lisaniyat tetkikleri de oldukça ehemmiyetle takip edilmektedir. Bu arada, yeniden ilhak edilmiş olan garb kısımlarında, Almanlar tarafından değiştirilmiş bulunan yer adlarının tetkiki ve eski İslâv adlarının ihyası için, büyük bir gayret sarfedildiği görülmektedir.

*

**

Kongrenin son toplantısı (31 temmuz 1948) kapanış ve kararlar toplantısı oldu. Bahis mevzuu olan meselelerin birincisi, XXII. milletlerarası kongrenin yerini tespit etmektir. Türkiye'den başka, İsveç, Mısır ve Hindistan kongreyi memleketlerine davet ediyorlardı. Reis J. Bacot, kongre icra heyetinin müteakip kongrenin İstanbulda toplanmasına karar vermiş olduğunu bildirdi. Bunun arkasından, bir ermeni tarafından verilmiş olan bir teklif okundu. Bu şahıs, Ermenilerin eski ve mühim bir kültürü olduğunu ileri sürerek, Kongrede Ermeni tetkikleri için bir section ayrılmasını istiyordu. Bu teklif, hiç düşünülmeden reye konuldu ve kabul edildi. Halbuki Milletlerarası müsteşrikler kongresinin, XI. Paris kongresinde kabul edilmiş olup halen yürürlükte bulunan nizamnamesinin ikinci maddesine göre, «her kongre komitesi kongrenin ayrılacağı section'ları arttırıp azaltmakta serbesttir» denilmektedir. XXII. kongre İstanbulda toplanacağına göre, bu section'u ilâve edip etmemek tamamiyle burada kurulacak olan kongre komitesine ait bir meseledir ve evvelden verilmiş olan bu kararın, hiç bir hükmü olamayacağı bedihidir.

Bunlardan sonra l'Encyclopédie de l'İslam'ın yeni bir tab'ının yapılması, UNSCO himayesinde bir müsteşrikler birliği kurulması, bazı neşriyatın teşviki gibi meseleler reye konuldu ve kabul edildi. Böylece vazifesini tam bir muvaffakiyetle, ikmal etmiş olan kongre, 1951 de, İstanbul'da toplanmak üzere dağıldı.